

JERZY MATERNICKI

(Warszawa)

POLSKIE BADANIA W ZAKRESIE HISTORII HISTORIOGRAFII (1936 - 1986)

Właściwe badania historiograficzne rozwinęły się na dobre w Polsce dopiero po II wojnie światowej, awansując stopniowo do rangi jednej z ważnych gałęzi nauki historycznej¹. Historia historiografii przeszła w Polsce Ludowej poważną ewolucję, od tradycyjnych bilansów dorobku naukowego, sentymentalnych wspomnień mistrzów czy „przyczynków do biografii” do pogłębionych, źródłowych rozpraw i monografii, omawiających zasadnicze aspekty rozwoju nauki historycznej, a więc ewolucję podstaw metodologicznych, rozwój problematyki badań, doskonalenie warsztatu, zmiany w zakresie uwarunkowań i społecznej funkcji historii itp. Historia historiografii jako odrębny dział badań historycznych ukształtowała się w Polsce opierając się na założeniach metodologii marksistowskiej. Towarzyszyło temu organizacyjne okrzepnięcie nowej gałęzi nauki historycznej, znajdujące swój wyraz w powstaniu i rozwoju specjalnych zakładów naukowych.

Dynamiczny rozwój badań w zakresie historii historiografii po 1945 r. uwarunkowany był kilkoma czynnikami. Po pierwsze — przełomem w naszym życiu społeczno-politycznym. Nowa Polska musiała dokonać gruntownego przewartościowania tradycji historycznych. Wymagało to m.in. przeprowadzenia rozrachunku z naukowym zapleczem tych tradycji, a więc — z dawniejszą historiografią. Po drugie — badania historiograficzne odegrały ważną rolę w walce o marksistowski kształt historiografii polskiej. Historia historiografii uświadomiła historykom fałszywość mitu o czystym obiektywizmie nauki burżuazyjnej, przełamała — przynajmniej w części środowisk twórczych — niechęć do teorii, przypomniiała tradycje badań marksistowskich w Polsce (J. Marchlewski, E. Przybyśzewski i in.). Trzecim czynnikiem był rozwój polskiej metodologii historii. Mieliśmy tu do czynienia ze sprzężeniem zwrotnym: rozwój refleksji metodologicznej wzmacniał i pogłębiał zainteresowania problematyką historiograficzną (z zakresu historii historiografii) i odwrotnie, badania

¹ Por. J. Maternicki, *Narodziny polskiej historii historiografii (1945 - 1956)*, „Przegl. Humanistyczny”, R. XXII, 1978, nr 1, s. 1 - 18; tenże, *Kultura historyczna dawna i współczesna*, Warszawa 1979, s. 307 - 404.

nad historią historiografii były często punktem wyjścia dociekań metodologicznych. Następnym czynnikiem był rozwój badań nad historią nauki i techniki. W ogólnym obrazie dziejów nauki polskiej nie mogło, rzecz jasna, zabraknąć nauki historycznej. Wprowadzenie wreszcie historii historiografii do programu studiów historycznych stworzyło możliwość kształcenia specjalistów w tej dziedzinie.

Nie możemy też pominąć roli tych indywidualności twórczych, które związały swoje plany naukowe i dydaktyczne z nową dyscypliną i przez wiele lat kierowały jej rozwojem. Na plan pierwszy wysunąć tu należy takie nazwiska jak np. Marian Henryk Serejski (1897 - 1975) i Wanda Moszczeńska (1896 - 1974).

W przeszło czterdziestoletnich dziejach polskiej historii historiografii, objętych latami 1944 - 1986, wyróżnić można pięć zasadniczych okresów: 1944 - 1948, 1949 - 1956, 1957 - 1968, 1969 - 1977, 1978 - 1986.

Okres I (1944 - 1948) wypełniają w dużej mierze artykuły wspomnieniowe o zmarłych, zamęczonych i poległych historykach polskich w latach 1939 - 1945. Drugi nurt to pospieszne nieraz analizy i oceny dorobku historiografii polskiej okresu międzywojennego. Nurt ten — o charakterze głównie „rozrachunkowym” — pozostawał w ścisłym związku z toczącą się wówczas walką ideologiczną. Trzeci nurt to tradycyjne przeglądy i sumaryczne zestawienia dorobku naukowego. Największe znaczenie miały tu cztery broszury, wydane w serii *Historia nauki polskiej w monografiach*: Kazimierza Tymienieckiego, *Zarys dziejów historiografii polskiej* (1948), Adama Vetulaniego, *Dzieje historii prawa w Polsce* (1948), Henryka Barycza, *Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury w Polsce* (1949) i Władysława Semkowicza, *Rozwój nauk pomocniczych historii w Polsce* (1949). Czwarty nurt to przyczynki historiograficzne, publikowane przez specjalistów z zakresu historii politycznej, opracowywane na marginesie ich właściwych zainteresowań badawczych. Tytułem przykładu wymienimy tu rozprawę Stefana Kieniewicza, *Tło historyczne „Dziejów Polski” Bobrzyńskiego* ².

Polski dorobek w zakresie historii historiografii był w latach 1944 - 1948 jeszcze raczej skromny i mimo pewnego postępu — w sumie niewiele odbiegał od ujęć tradycyjnych. Istotny przełom nastąpił dopiero w latach 1949 - 1956. Sformułowano wówczas założenia metodologiczne historii historiografii, wytyczono jej zadania, określono problematykę. Jako pierwszy dokonał tego M. H. Serejski w referacie przedstawionym na VII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich. Historyk łódzki ostro przeciwstawił się tradycyjnemu modelowi dociekań historiograficznych, sprowadzającemu zadania historii historiografii do śledzenia badań erudycyjnych i przypominania biografii wielkich mistrzów, domagał się, aby

² „Przeł. Hist.”, T. XXXVII, 1948, s. 343 - 356.

główny nacisk położyć na „dynamikę myślenia historycznego”, jego uwarunkowania i funkcje społeczne³.

W dalszych wypowiedziach na ten temat (Nina Assorodobraj, Celina Bobińska) coraz mocniej akcentowano sprawę powiązań nauki historycznej z ideologiami, programami politycznymi i walką klas. Doprowadziło to nawet do absolutyzowania momentów ideologicznych i politycznych, a niedoceniaenia takich spraw, jak doskonalenie warsztatu naukowego, rozwój pojęć metodologicznych itp. Na potrzebę pogodzenia obu tych kierunków wskazywała m.in. Wanda Moszczeńska⁴.

Poczynając od 1949 r. historia historiografii rozwijała się bardzo dynamicznie, zwłaszcza w Łodzi, gdzie M. H. Serejski skupił wokół siebie paru starszych historyków (J. Adamus, J. Dutkiewicz), a także liczne stonkowo grono młodych adeptów tej dyscypliny⁵. Poza Łodzią badania prowadzone były m. in. w Warszawie (W. Moszczeńska, R. Przelaskowski), Krakowie (H. Barycz, C. Bobińska) i Wrocławiu (H. Więckowska).

Duże znaczenie miało utworzenie w 1953 r. przy Instytucie Historii PAN Zakładu Historii Historiografii. Twórcą tej zasłużonej placówki i jej kierownikiem, aż do likwidacji w 1968 r., był M. H. Serejski.

Dorobek naukowy lat 1949 - 1956 był ilościowo znaczny, choć na pewno nie równy pod względem jakościowym. Trwałą wartość w zasadzie ma dorobek edytorski. Dotyczy to zwłaszcza prac klasyków historiografii polskiej, wyposażonych z reguły w obszernie wstępy krytyczne. W ten sposób wydano m.in. niektóre prace Joachima Lelewela, Władysława Smoleńskiego, Tadeusza Wojciechowskiego, Wacława Tokarza, Hipolita Grynasera i in. Duże znaczenie miał także pięciotomowy zbiór *Listów emigracyjnych* Joachima Lelewela, wydany w latach 1948 - 1956 przez H. Więckowską.

W zakresie prac konstrukcyjnych największy ciężar gatunkowy miał dorobek M. H. Serejskiego. W 1951 r. omówił on stan badań i główne tendencje ideologiczne w historiografii polskiej epoki kapitalizmu⁶. Praca ta stanowiła pierwszy, w miarę pogłębiony, choć nie wolny od upro-

³ M. H. Serejski, *Problematyka historii historiografii. Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu 19 - 22 września 1948*. T II, Zeszyt 1, Warszawa 1948, s. 41 - 51; *Przeszłość a teraźniejszość. Studia i szkice historiograficzne*, Wrocław 1969; O M. H. Serejskim pisali m. in. F. Bronowski, „Kwart. HNiT”, R. XXI, 1976, nr 3, s. 555 - 561; A. F. Grabski, „Kwart. Hist.”, R. LXXXIII, 1976, nr 2, s. 497 - 504; J. Maternicki, *Marian Henryk Serejski (1897 - 1975)*, [w:] *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, Warszawa 1986, s. 377 - 400.

⁴ W. Moszczeńska, *Czy historia historiografii jest wąską specjalnością*, „Kwart. Hist.”, R. LXII, 1955, nr 2, s. 159 - 171, w teście *Metodologii historii zarys krytyczny*, Warszawa 1977. Por. E. Borecka, *Życie i działalność Wandy Moszczeńskiej*, „Kronika Warszawy”, 1974, nr 4, s. 131 - 137; J. Maternicki, *Wanda Moszczeńska (1896 - 1974)*, [w:] *Historycy warszawscy*, s. 339 - 357.

⁵ J. Dutkiewicz, *Historia historiografii i metodyka historii w pracach Instytutu Historycznego UŁ*. „Zeszyty Naukowe UŁ”. Seria I, Nauki Humanistyczno-Społeczne. Z. 78, Łódź 1971, s. 57 i n.

⁶ M. H. Serejski, *Rzut oka na historiografię polską w dobie kapitalizmu do po-*

szczeń i luk, zarys dziejów historiografii polskiej, oparty na założeniach metodologii marksistowskiej.

Głównym przedmiotem badań M. H. Serejskiego była wówczas twórczość Joachima Lelewela. W 1953 r. podsumował on swoje dotychczasowe dociekania nad dorobkiem J. Lelewela w paroarkuszowym szkicu⁷. I w tej pracy na plan pierwszy wysunięto sprawy ideologiczne, nie pomijając jednak takich zagadnień, jak podstawowe składniki metodologii Lelewela, jego poglądy na główne problemy dziejów Polski, zasługi na polu historii powszechnej i nauk pomocniczych historii i in. Z problematyką tą wiąże się erudycyjne studium poświęcone czołowemu przedstawicielowi tzw. kierunku antylewelowowskiego w historiografii polskiej — Karolowi Boromeuszowi Hoffmanowi⁸. W tym okresie rozpoczął także M. H. Serejski studia nad historiografią pozytywistyczną, pisząc m. in. obszerny wstęp do nowej edycji pracy W. Smoleńskiego o szkołach historycznych w Polsce. Odpowiadając na uwagi krytyczne C. Bobińskiej, M. H. Serejski napisał rozprawę o tzw. warszawskiej szkole pozytywistycznej, dając w ten sposób pierwszą pogłębioną charakterystykę tego kierunku⁹. Pod koniec zaś omawianego okresu pokusił się o opracowanie całościowego zarysu dziejów historiografii polskiej¹⁰.

W tym też mniej więcej czasie zaczęły się ukazywać pierwsze prace współpracowników i uczniów M. H. Serejskiego. Zofia Libiszowska ogłosiła cenną rozprawę o Józefie Kazimierzu Plebańskim, opartą na słabo wykorzystanych dotychczas rękopisach tego historyka¹¹. Powstała też wówczas, choć ukazała się dopiero w 1958 r., praca Jerzego Danielewicza o społeczno-politycznych poglądach Aleksandra Rembowskiego¹². Obfit-szy plon przyniosły studia Jerzego Włodarczyka nad twórczością naukową Tadeusza Korzona. Jego rozprawa doktorska, poświęcona temu historykowi, wydana w 1958 r., należy jeszcze w całości do omawianego tu okresu¹³. Franciszek Bronowski ogłosił studium o Wawrzyńcu Surowieckim, a także — wspólnie z Haliną Winnicką — rozprawę o pracach To-

czątków XX wieku (*Stan badań, główne tendencje ideologiczne*), „Przeł. NaukHist. i Społ.” T. I, 1951, s. 98 - 121.

⁷ M. H. Serejski, *Joachim Lelewel. Z dziejów postępowej myśli historycznej w Polsce*, Warszawa 1953, s. 138.

⁸ M. H. Serejski, *Studia nad historiografią Polski. Cz. I. K. B. Hoffman, Łódź 1953, s. 136.*

⁹ M. H. Serejski, *Miejsce pozytywistycznej szkoły warszawskiej w historiografii polskiej XIX stulecia*, „Kwart. Hist.”, R. LXII, 1955, nr 3, s. 66 - 98. Przedruk z poprawkami i uzupełnieniami, [w:] tegoż, *Przeszłość a teraźniejszość*, s. 139 - 172.

¹⁰ M. H. Serejski, *Zarys historii historiografii polskiej. Cz. I - II, Łódź 1954 - 1956.*

¹¹ Z. Libiszowska, *Józef Kazimierz Plebański (1831 - 1896)*, „Zeszyty Naukowe UE”, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 4, Łódź 1956, s. 73 - 106.

¹² J. Danielewicz, *Społeczno-polityczne poglądy Aleksandra Rembowskiego*. „Annales Universitatis UMCS” T. X, 1955 (1958), s. 155 - 194.

¹³ J. Włodarczyk, *Tadeusz Korzon. Główne koncepcje historyczne i historiozoficzne*, Łódź 1958 (maszynopis powielany).

warzystwa Przyjaciół Nauk nad *Historią Narodową*¹⁴. Krystyna Śreniowska napisała książkę o S. Zakrzewskim ze znamienym podtytułem — *Przyczynek do charakterystyki prądów ideologicznych w historiografii polskiej 1893 - 1936*¹⁵, która wywołała ożywioną dyskusję¹⁶. Była to pierwsza monografia poświęcona historiografii polskiej XX w., nic więc dziwnego, iż nie ustrzegła się autorka wielu potknięć. Dużą wartość miał artykuł K. Śreniowskiej, poświęcony opozycji młodych historyków, uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego, wobec szkoły krakowskiej w 1896 r.¹⁷

Józef Dutkiewicz skupił uwagę na Szymonie Askenazym, poświęcając mu w omawianym tu okresie dwa artykuły¹⁸. Nadmierny krytycyzm autora wobec S. Askenazego spotkał się z niechętną reakcją jego uczniów, m.in. Emila Kipy.

Dorobek innych ośrodków był mniejszy. W Krakowie C. Bobińska w obszernym wstępie do *Wyboru pism* W. Smoleńskiego omówiła m.in. oblicze ideologiczne szkoły krakowskiej i warszawskiej oraz ewolucję poglądów metodologicznych W. Smoleńskiego. Henryk Barycz zajął się „trudnymi drogami” rozwoju naukowego Tadeusza Wojciechowskiego i Ludwika Kubali, a także zabrał głos w dyskusji, jaka się wówczas toczyła na temat dorobku Stanisława Smolki¹⁹. Związany ze środowiskiem lubelskim Juliusz Willaume ogłosił interesujące studium o Szymonie Askenazym jako historyku dwóch stuleci. W Poznaniu K. Tymieniecki w 1950 r. opublikował obszerne omówienie działalności naukowej S. Smolki²⁰, a rok później ogłosił nowy zarys dziejów nauki historycznej w Polsce²¹. Prace te utrzymane były raczej w konwencji tradycyjnej.

W Warszawie W. Moszczeńska przystąpiła do badań nad twórczością historyczną Marcellego Handelsmana, ogłaszając w 1956 r. rozprawę o społeczno-politycznej wymowie twórczości tego historyka w okresie rewolucji 1905 - 1907 r. Cenny był *Wstęp* Aleksandra Gieysztora do nowej edy-

¹⁴ F. Bromowski, *Wawrzyniec Surowiecki jako badacz dawnej Słowiańszczyzny*. „Zeszyty Naukowe UŁ”, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 3, Łódź 1956, s. 72 - 162; F. Bromowski, H. Winnicka, *Projekt „Historii Narodowej” w pracach Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk* (ibidem Z. 4, 1956, s. 11 - 35).

¹⁵ K. Śreniowska, *Stanisław Zakrzewski, Przyczynek do charakterystyki prądów ideologicznych w historiografii polskiej 1893 - 1936*, Łódź 1956.

¹⁶ Por. „Kwart. Hist.”, R. LXIV, 1957, nr 2, s. 227 - 229.

¹⁷ K. Śreniowska, *Młodzi historycy w walce z krakowską szkołą historyczną w r. 1896*. „Zeszyty Naukowe UŁ”, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 4, Łódź 1956, s. 161 - 178.

¹⁸ J. Dutkiewicz, *Wymowa polityczna działalności naukowej Szymona Askenazego*, „Zeszyty Naukowe UŁ”, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 3, Łódź 1956, s. 127 - 154; tenże, *Szymona Askenazego poglądy na ruchy rewolucyjne*, „Kwart. Hist.”, R. LXIII, 1956, nr 4 - 5, s. 368 - 380.

¹⁹ H. Barycz, *Dwa trudne życiorysy Na drogach rozwoju naukowego Tadeusza Wojciechowskiego i Ludwika Kubali*, „Życie i Myśl”, R. II, 1951, s. 366 - 397; tenże, *Do charakterystyki Stanisława Smolki*, ibidem s. 398 - 418.

²⁰ K. Tymieniecki, *Charakterystyka naukowej działalności Stanisława Smolki (1854 - 1984)*, „Życie i Myśl”, P. R. I, 1950, s. 476 - 509, 727 - 766.

²¹ W dziele *Ziemia polskie w starożytności*, Poznań 1951.

cji T. Wojciechowskiego *Szkieł historycznych jedenastego wieku*, zawierający zwięzłą, dobrze wyważoną ocenę dorobku naukowego historyka lwowskiego. Związana ze środowiskiem filozoficznym Nina Assorodobraj zajęła się założeniami teoretycznymi historiografii Joachima Lelewela²². Prace jej, mimo wielu momentów dyskusyjnych, rzuciły nowe światło na postawę metodologiczną „ojca” historiografii polskiej.

Dorobek lat 1944 - 1956 w zakresie badań historiograficznych był mocno zróżnicowany. Większość prac historiograficznych koncentrowała się na sprawach ideologicznych. Historia nauki historycznej zamieniła się niejednokrotnie w historię myśli politycznej. Deformacji było wiele, zwłaszcza w latach 1949 - 1953. Dały one o sobie znać m. in. w referacie podsekcji historii, przedstawionym na I Kongresie Nauki Polskiej. „Demaskatorski” charakter miały również niektóre inne wypowiedzi historiograficzne tego okresu, m. in. prace J. Sieradzkiego i S. Śreniowskiego. „Poprzeczkę postępu” podniesiono tak wysoko, że rzadko który z dawnych historyków mógł ją przeskoczyć. Poczynając od 1956 r. stopniowo zrywano ze schematyzmem w ujęciu zagadnień historiograficznych, z tendencjami „demaskatorskimi” i daleko posuniętą w poprzednim okresie werbalizacją ocen²³.

W zakresie organizacji badań historiograficznych najważniejszym wydarzeniem było utworzenie (w 1957 r.) na Uniwersytecie Warszawskim Zakładu Historii Historiografii i Metodyki Nauczania Historii. Organizatorem i kierownikiem Zakładu była W. Moszczeńska.

Zakład Historii Historiografii działający przy Instytucie Historii PAN skoncentrował się na przygotowaniu kilkutomowego kompendium dokumentacyjnego, mającego objąć całokształt rozwoju dziejopisarstwa polskiego. Niestety, przedsięwzięcie to zrealizowane zostało tylko częściowo w postaci tomu obejmującego okres pozytywizmu, przygotowanego pod redakcją R. Przelaskowskiego²⁴. Głównym ośrodkiem badań historiograficznych w Polsce aż do połowy lat sześćdziesiątych była nadal Łódź (M. H. Serejski, J. Dutkiewicz, J. Adamus, K. Śreniowska, A. F. Grabski, F. Bronowski), później, po przeniesieniu się M. H. Serejskiego do Warszawy, stała się nim Warszawa (W. Moszczeńska, R. Przelaskowski, A. Gieysztor, J. Bardach, J. Maternicki, H. Winnicka, M. Wierzbička, B. Bravo).

Zmieniło się spojrzenie na przedmiot i zadania historii historiografii. Widać to wyraźnie m. in. w refleksji metodologicznej W. Moszczeńskiej. W 1960 r. ogłosiła ona ważną rozprawę: *Zadania badawcze a warsztat*

²² N. Assorodobraj, *Lelewela historia filozoficzna*, „Myśl Filozoficzna”, nr 2 (22) 1956, s. 54 - 33; tejsze, *Kształtowanie się założeń teoretycznych historiografii Joachima Lelewela (okres przedpowstańowy)*, [w:] *Z dziejów polskiej myśli filozoficznej i społecznej*, T. III, Warszawa 1957, s. 112 - 194.

²³ J. Maternicki, *Kultura historyczna dawna i współczesna*, s. 333 i n.

²⁴ *Historiografia polska w dobie pozytywizmu (1865 - 1900)*, *Kompendium dokumentacyjne. Oprac. zespół pod red. R. Przelaskowskiego*, Warszawa 1968.

naukowy historii historiografii²⁵. Był to głęboki traktat na temat metodologicznych podstaw historii historiografii. Autorka uważała tę dziedzinę za „naturalny i nieunikniony teren i narzędzie refleksji teoretycznej historyka”.

W podobnym kierunku szły rozważania teoretyczne M. H. Serejskiego. W 1963 r. wypowiedział się on na temat: *Historia historiografii a nauka historyczna*²⁶. Celem badań historiograficznych było dlań „poznanie i przedstawienie genezy i procesu rozwojowego myśli historycznej”. Autor zwracał przy tym uwagę na fakt, że badania nowoczesnie rozumianej historii historiografii „obejmują [...] najróżnorodniejsze formy myślenia o przeszłości, na różnych szczeblach rozwoju społecznego, zarówno te, które wyprzedzają naukowe poznanie historyczne, jak i te, które z nim „współistnieją” w postaci nienaukowych czy półnaukowych wyobrażeń, poglądów „pseudohistorycznych”.

W zakresie wydawnictw źródłowych na plan pierwszy wysunąć należy krytyczną edycję *Dzieł J. Lelewela*. Inicjatorem tego wydawnictwa był M. H. Serejski. I tom *Dzieł Lelewela* ukazał się w 1957 r. i poświęcony był materiałom autobiograficznym. Duże znaczenie miał zwłaszcza obszerny tom II, który objął wszystkie pisma metodologiczne i pokrewne Lelewela. Edycja nie została zakończona²⁷.

Wznowiono również prace kilkunastu innych historyków polskich, m.in.: Maksymiliana Melocha, Stanisława Smolki, Karola Potkańskiego, Wacława Tokarza, Jana Ptaśnika, Marcellego Handelsmana, Stanisława Kętrzyńskiego, Eugeniusz Przybyszewskiego, Jana Rutkowskiego i in., a także prace historyczne Róży Luksemburg, Juliana Marchlewskiego, Bolesława Limonowskiego, Adama Próchnika i in. Szczególne znaczenie miało edytorstwo historiograficzne Aleksandra Gieyszтора. Jego „wstępy” i „posłowia” stanowią cenne przyczynki do dziejów mediewistyki polskiej, zwłaszcza warszawskiej.

Istotne znaczenie, zwłaszcza dla nauczania historii historiografii, miał dwutomowy wybór tekstów źródłowych pt. *Historycy o historii*, przygotowany przez M. H. Serejskiego²⁸. Wydawca zgromadził najbardziej znaczące wypowiedzi historyków polskich, od Oświecenia do upadku II Rzeczypospolitej.

Osobną grupę wydawnictw źródłowych stanowiła korespondencja historyków. W 1959 r. ukazał się obszerny tom *Korespondencji Adama Naruszewicza* (wyd. J. Plat i T. Mikulski), rzucającej wiele nowego światła

²⁵ „Kwart. Hist.”, R. LXVII, 1960, nr 1, s. 58 - 59. Przedruk [w:] W. Moszczeńska, *Metodologii historii zarys krótki*.

²⁶ „Kwart. Hist.”, R. LXX, 1963, nr 3, z. 535 - 549. Przedruk [w:] M. H. Serejski, *Przeszłość a teraźniejszość*, s. 18 - 33.

²⁷ Zdołano wydać dotychczas 8 tomów.

²⁸ T. I: *Od Adama Naruszewicza do Stanisława Kętrzyńskiego 1775 - 1918*. T. II: *1918 - 1939*, Warszawa 1963 i 1966.

na zamierzenia i warsztat badawczy autora *Historii narodu polskiego*. Dużym osiągnięciem edytorskim były też dwa tomy *Korespondencji Karola Szajnochy*, wydanej przez Henryka Barycza. Trzecią pozycją były tu *Listy do żony (1845 - 1880)* Henryka Schmitta, przygotowane do druku przez S. Kieniewicz. Niestety, cykl ten nie był już później kontynuowany.

Liczba opracowań z zakresu historii historiografii wzrosła w latach 1957 - 1968, w porównaniu do lat 1944 - 1956, blisko czterokrotnie. Mam tu na myśli prace poświęcone historiografii polskiej w okresie od Oświecenia aż do 1939 r. Dziejopisarstwo epok wcześniejszych było jeszcze głównie przedmiotem dociekań źródłoznawczych, czasy zaś nowsze — zbyt świeże, aby można je było badać w sposób naukowy. Zainteresowanie historiografią obcą było nadal znikome.

Historiografią oświeceniową drugiej połowy XVIII w. zajmowało się kilku badaczy. Helena Rządowska w dłuższym artykule starała się odsłonić genezę zainteresowań historycznych epoki Oświecenia²⁹. Sylwetkę czolowego przedstawiciela historiografii tego okresu — Adama Naruszewicza — skreślił M. H. Serejski³⁰. Studium Stanisława Grzybowskiego o *Tekach Naruszewicza*³¹ stanowi ważny przyczynek do badań nad warsztatem tego historyka. F. Bronowski zajął się odbiciem idei demokratyczno-republikańskich we francuskiej i polskiej myśli historycznej XVIII w.³²

Spory dorobek w badaniach nad historiografią polską pierwszej połowy XIX w. miał Andrzej F. Grabski. Najpierw ogłosił on dwa studia o Ignacym Benedyckie Rakowieckim³³, a następnie wartościową rozprawę o Tadeuszu Czackim³⁴. Wspomnieć tu jeszcze należy o książce Juliana Maślanki, poświęconej Zorianowi Dołędze Chodakowskiemu³⁵ i rozprawie Janusza Iwaszkiewicza, *Ignacy Żegota Onacewicz — historyk Litwy*³⁶.

²⁹ H. Rządowska, *Rozwój myśli historycznej w dobie Oświecenia. Przyczyny wzrostu zainteresowania przeszłością*. „St. i Mat. z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria A. Historia nauk społecznych Z. 2 1958, s. 3 - 44.

³⁰ M. H. Serejski, *Adam Naruszewicz a Oświecenie w Polsce*, [w:] tegoż, *Przeszłość a teraźniejszość*, s. 50 - 66.

³¹ S. Grzybowski, *Teki Naruszewicza*, *Acta Regnum et populi Poloni*, Wrocław 1960.

³² F. Bronowski, *Idee demokratyczno-republikańskie we francuskiej i polskiej myśli historycznej doby Oświecenia*. „Zeszyty Naukowe UŁ”. Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 21, Łódź 1961, s. 105 - 142.

³³ A. F. Grabski, *Ignacy Benedykt Rakowiecki i jego badania nad dawną Słowiańszczyzną*, „Slavia Orientalis”, R. VII, 1957, nr 3 - 4, s. 113 - 140; tenże, *Metoda porównawcza w badaniach historyczno-prawnych Ignacego Benedykta Rakowieckiego*. „Zeszyty Naukowe UŁ”. Seria I, Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 8, Łódź 1958, s. 67 - 78. Por. tenże, *Między słowianofilstwem a panslawizmem — Ignacy Benedykt Rakowiecki jako historyk Słowiańszczyzny*, [w:] *Orientacje polskiej myśli historycznej*, s. 146 - 214.

³⁴ A. F. Grabski, *Poglądy historyczne Tadeusza Czackiego (W 150 rocznicę śmierci)*. „Zeszyty Naukowe UŁ”. Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 34, Łódź 1964, s. 23 - 46. Przedruk [w:] *Orientacje polskiej myśli historycznej*, s. 54 - 102.

³⁵ Por. J. Maślanka, *Zorian Dołęga Chodakowski*, Wrocław 1965.

³⁶ Por. J. Iwaszkiewicz, *Ignacy Żegota Onacewicz — historyk Litwy. Z dziejów dawnego Uniwersytetu Wileńskiego*. „St. i Mat. z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria A. Historia Nauk Społecznych Z. A, 1961, s. 41 - 126.

Największe zainteresowanie budził, oczywiście, Joachim Lelewel. W 1958 r. ukazało się gruntowne studium o jego koncepcji historii powszechnej, napisane przez M. H. Serejskiego³⁷. Jest to dzieło cenne, oparte na szerokiej, w dużym stopniu archiwalnej, podstawie źródłowej. Punkt kulminacyjny zainteresowań Lelewelom przypadł na rok 1961. Setna rocznica zgonu wielkiego historyka została upamiętniona dwoma sesjami naukowymi: w Łodzi i Warszawie. Ich pokłosie to kilkanaście rozpraw i artykułów opublikowanych w specjalnych numerach „Kwartalnika Historycznego”³⁸ i „Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Łódzkiego”³⁹. Z innych publikacji lelewelowskich omawianego okresu na uwagę zasługują jeszcze m. in. odczyt M. H. Serejskiego, *Joachim Lelewel. Indywidualność historyka a jego poglądy*⁴⁰ oraz rozprawka H. Winnickiej, *Ceny, nakłady, odbiorcy Dziejów potocznych Joachima Lelewela*⁴¹, stanowiące pierwszą próbę badań nad recepcją twórczości Lelewela w XIX w. Do omawianego tu okresu należy też opublikowana w 1969 r. wartościowa książka Franciszka Bronowskiego, poświęcona genezie i formowaniu się syntezy historycznej Lelewela⁴².

Znacznie słabiej rozwijały się badania nad okresem międzypowstańcowym. Nieco więcej uwagi poświęcili temu okresowi historycy nauki. Julian Dybiec zapoczątkował wówczas swoje badania poświęcone Michałowi Wiszniewskiemu — profesorowi historii powszechnej w Uniwersytecie Jagiellońskim⁴³, zaś Ryszard Ergetowski zajął się życiem i działalnością naukową historyka wrocławskiego — Augusta Mosbacha⁴⁴. Obie prace koncentrowały się jednak bardziej na wątkach biograficznych niż na poglądach badanych historyków.

Więcej zainteresowań budziła historiografia doby pozytywizmu. Odnotować tu przede wszystkim należy świetną pod wieloma względami pracę Konstantego Grzybowskiego o Michale Bobrzyńskim⁴⁵.

Jeżeli chodzi o historiografię neoromantyczną, to tu na plan pierwszy wysunąć należy ciekawą, choć zarazem mocno kontrowersyjną, książkę J. Dutkiewicza o Szymonie Askenazym⁴⁶.

³⁷ Por. M. H. Serejski, *Koncepcja historii powszechnej Joachima Lelewela*, Warszawa 1958.

³⁸ R. LXVIII, 1961, nr 4, *Studia Lelewelowskie*.

³⁹ Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 24, Łódź 1962.

⁴⁰ „Zeszyty Naukowe UŁ”. Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 21, 1961, s. 3 - 24. Przedruk [w:] *Przeszłość a teraźniejszość*, s. 67 - 85.

⁴¹ „Zeszyty Naukowe UŁ”. Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 12, 1959, s. 153 - 168.

⁴² F. Bronowski, *Idea gminowładztwa w polskiej historiografii (Geneza i formowanie się syntezy republikańskiej J. Lelewela)*, Łódź 1969, s. 158.

⁴³ J. Dybiec, *Michał Wiszniewski jako profesor historii powszechnej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Kwart. HNiT”, R. IX, 1964, s. 211 - 227.

⁴⁴ Por. R. Ergetowski, *August Mosbach (1817 - 1884)*, Wrocław 1968, s. 178.

⁴⁵ K. Grzybowski, *Szkoła historyczna krakowska. Michał Bobrzyński (1849 - 1935)*, [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa UJ*, Kraków 1964, s. 163 - 186.

⁴⁶ J. Dutkiewicz, *Szymon Askenazy i jego szkoła*, Warszawa 1958, s. 249; tenże, *Henryk Mościcki jako uczeń Askenazego*, „Przeł. Hist.”, R. 49, 1958, s. 69 - 90.

Maria Wierzbicka zajęła się *Zarysem społecznej historii państwa polskiego* K. J. Gorzyckiego. Sylwetkę czołowego przedstawiciela historiografii marksistowskiej w Polsce przełomu XIX i XX w. — Juliana Marchlewskiego skreśliła Celina Bobińska. Jerzy Maternicki omówił niektóre problemy historiografii polskiej w latach 1907-1914, zwracając m.in. uwagę na klasowe uwarunkowania ówczesnych sporów historycznych, wzrost tendencji „optymistycznych” w przededniu I wojny światowej oraz nowe aspekty zainteresowań historią porzobiorową⁴⁷.

W omawianym okresie podjęto także badania nad historiografią II Rzeczypospolitej (1918-1939). J. Maternicki omówił dyskusje metodologiczne w latach 1914-1939 na temat przedmiotu syntezy dziejów narodowych⁴⁸. J. Dutkiewicz zajął się działalnością dydaktyczną M. Handelsmana oraz jego badaniami nad epoką napoleońską⁴⁹.

Osobno wspomnieć należy o studiach problemowych, obejmujących dłuższe odcinki czasowe. Na plan pierwszy wysunąć tu należy twórczość Jana Adamusa (1896-1962), który w paru pracach zajął się problemem „monarchizmu” i „republikanizmu” w historiografii polskiej⁵⁰. Cechowała go duża umiejętność syntetycznego spojrzenia na historiografię polską, dostrzeżenie w niej ukrytych, podskórnych nurtów i tendencji. Słabością pisarstwa historiograficznego J. Adamusa było ograniczenie perspektywy badawczej do jednego w zasadzie problemu, nazbyt chyba emocjonalny stosunek do walki „republikanizmu” z „monarchizmem”. Interesującą próbę wyjścia poza klasyczne problemy historiograficzne stanowiła niewielka rozmiarami, ale nowatorska w pomyśle, książka Krystyny Sreniowskiej, poświęcona kształtowaniu się legendy kościuszkowskiej w latach 1794-1894⁵¹.

Na osobną wzmiankę zasługują publikacje zbiorowe, poświęcone niektórym zagadnieniom z zakresu organizacji nauki historycznej w Polsce. W 1967 r. ukazały się „Studia z Dziejów Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego”, zawierające m. in. historię poszczególnych katedr historycznych. Trzy lata wcześniej zostały opubli-

⁴⁷ M. Wierzbicka, *Zarys społecznej historii państwa polskiego Kazimierza Gorzyckiego*, „Przegl. Hist.”, R. LIX, 1968, s. 662-680; C. Bobińska, *Marchlewski jako historyk*, [w:] *Julian Marchlewski. Materiały sesji naukowej z okazji 100 rocznicy urodzin*, Warszawa 1968, s. 38 i n.; J. Maternicki, *Problem, treść i funkcja syntezy dziejów ojczystych w historiografii polskiej w latach 1907-1914*, „Zeszyty Historyczne UW”, Z. III, Warszawa 1963, s. 216-256.

⁴⁸ J. Maternicki, *Historia polityczna czy historia integralna? Dyskusja nad zagadnieniem przedmiotu syntezy dziejów narodowych w dziejopisarstwie polskim lat 1914-1939*, ibidem, Z. II, 1968, s. 330-376.

⁴⁹ J. Dutkiewicz, *Seminarium Marceliego Handelsmana w świetle jego papierów*, „Zeszyty Naukowe UŁ”, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 34, 1964, s. 133-161; tenże, *Marceli Handelsman jako badacz epoki napoleońskiej*, „Przegl. Hist.”, R. 57, 1965, nr 4, s. 512-527.

⁵⁰ J. Adamus, *Monarchizm i republikanizm w syntezie dziejów Polski*, Łódź 1961; tenże, *O kierunkach polskiej myśli historycznej*, Łódź 1964; tenże, *Problemy polskiego neoromantyzmu historycznego*, „Kwart. Hist.”, R. LXV, 1958, nr 1, s. 16-38.

⁵¹ K. Sreniowska, *Kościuszkowski. Kształtowanie poglądów na bohatera narodowego 1794-1894*, Warszawa 1964.

kowane „Studia z Dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego”, przynoszące m. in. parę rozpraw i szkiców poświęconych historii prawa na tym uniwersytecie⁵².

Słabiej rozwijały się badania nad takimi formami rekonstrukcji historycznej, jak literatura popularna, publicystyka historyczna, powieść historyczna itp. Swego rodzaju wyjątkiem były badania Tadeusza Słowikowskiego nad dziejami nauczania historii w Polsce w XVIII i w pierwszej połowie XIX w.⁵³

Rozpoczęto także badania nad historiografią powszechną. Wybitnym osiągnięciem na tym polu była książka Benedetto Bravo o J. J. Droyse-
nie⁵⁴. Prac poświęconych historiografii powszechnej było jednak w sumie niewiele, a i ich poziom był mocno zróżnicowany⁵⁵.

Mimo wspomnianych wyżej braków dorobek polskiej historii historiografii w latach 1957-1968 był wcale pokaźny. Przybyło badaczy, wzrosła liczba publikacji, podniósł się ich poziom naukowy. Na szczególne podkreślenie zasługuje znaczne wzbogacenie problematyki badawczej, m. in. pojawienie się pierwszych studiów poświęconych problematyce metodologicznej, organizacji nauki historycznej, recepcji prac historyków, kształtowaniu się legend historycznych itp.

Tempo tych przeobrażeń ulega znacznemu przyspieszeniu po 1969 r. Dochodzi teraz do głosu i zaczyna stopniowo dominować druga generacja polskich historyków historiografii, która podejmuje nowe zadania badawcze. Jednocześnie coraz więcej historyków, zajmujących się metodologią, historią gospodarczą, historią ustroju czy historią polityczną, podejmuje problematykę historiograficzną lub pokrewną. Oparcie dla badań historiograficznych stanowią m. in. Zakład Historii Historiografii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Zakład Dziejów Myśli Społeczno-Politycznej Instytutu Historii PAN. Badania tego typu prowadzone były również w Łodzi, Poznaniu, Krakowie, Toruniu, Gdańsku i Wrocławiu.

Przegląd dorobku lat 1969-1977 rozpoczniemy od problematyki metodologicznej. C. Bobińska w III t. *Historyki* (1972) podjęła problem „mechanizmu rozwojowego nauki historycznej”, jej ciągłości i zmienności. W *Historyce* podjęto też interesującą dyskusję na temat pojęcia szkoły

⁵² W tym kontekście wspomnieć należy o rozprawie J. Bardacha, *Nauka historii państwa i prawa w Królestwie Polskim doby Szkoły Głównej*, „Roczniki UW”, T. V, Z. 2, Warszawa 1964, s. 105-145 oraz o dwóch artykułach poświęconych historii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim: Z. Zieliński, *Historia Kościoła na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1918-1968*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, T. XV, 1968, z. 4, s. 5-52; R. Bender, *Historia na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL (1918-1968)*, „Roczniki Humanistyczne”, T. XXVIII, 1970, z. 2, s. 141-159.

⁵³ T. Słowikowski, *Poglądy na nauczanie historii w Polsce w wieku XVIII oraz dydaktyczna koncepcja Joachima Lelewela*, Kraków 1960; tenże, *Nauczanie historii w Wolnym Mieście Krakowie w latach 1815-1846*, Wrocław 1967.

⁵⁴ B. Bravo, *Philologie, Histoire, Philosophie de l'histoire — Etude sur J. G. Droysen historien de l'antiquité*, Wrocław 1968.

⁵⁵ Odnosić warto rozprawę M. Żywczyńskiego, *Narodziny i dzieje pojęcia historyzmu*. *Historyka* T. I, 1967, s. 61-72.

historycznej (C. Bobińska, K. Śreniowska i in.). J. Maternicki zaął się niektórymi ogólnymi aspektami rozwoju nauki historycznej, wyodrębniając pięć grup czynników determinujących dokonywające się w niej co pewien czas przełomy i „rewolucje”⁵⁶. M. Dyba zwrócił uwagę na potrzebę wykorzystania metod statystycznych w analizie zjawisk historiograficznych⁵⁷.

Ostatnie lata zaznaczyły się również wielu nowymi dokonaniem na polu wydawnictw źródłowych. W 1969 r. Państwowy Instytut Wydawniczy uruchomił serię pt. „Klasyki Historiografii Polskiej” pod red. M. H. Serejskiego. W jej ramach wznowiono do 1977 r. kilka dawnych monografii i syntez historycznych, zaopatrując je w zwięzłe omówienia życia i działalności naukowej poszczególnych autorów. W ten sposób wydano m. in. prace K. Szajnochy, T. Korzona, W. Smoleńskiego, M. Bożyńskiego, W. Cermaka, S. Askenazego i in. Nakładem Państwowego Wydawnictwa Naukowego ukazał się dwutomowy *Wybór pism* F. Eujaka, poprzedzony obszerną rozprawą H. Madurowicz-Urbańskiej o pogadach metodologicznych tego historyka⁵⁸. Praca ta wywołała parę wystąpień polemicznych, m.in. ciekawe rozważania A. F. Grabskiego⁵⁹. Pożyteczny okazał się również wybór źródeł archiwalnych, dotyczących działalności Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie⁶⁰.

Jeżeli chodzi o historiografię dawną, to tu na plan pierwszy wysunąć należy prace historyków toruńskich i gdańskich, poświęcone obu tym środowiskom historycznym w okresie baroku i wczesnego Oświecenia. Problematyką tą zajmowali się m. in. J. Serczyk i S. Salmonowicz. Książka L. Mokrzeckiego przyniosła omówienia głównych kierunków historiografii gdańskiej w epoce baroku⁶¹. Dorobek S. Iłowskiego — pierwszego wybitnego polskiego teoretyka historii XVI w. — zanalizował w VI t. *Historyki* (1976) L. Lewandowski.

Historiografii polskiej XVIII stulecia szereg prac poświęcili F. Madurowicz-Urbańska i A. F. Grabski. H. Madurowicz-Urbańska zajęła się

⁵⁶ J. Maternicki, *Kilka uwag o prądach i przełomach w historiografii polskiej XIX i XX w.* *Historyka* T. IV, 1974, s. 51-70, wersja angielska w „Dialectics and Humanism”, 1975, nr 4, s. 123-140.

⁵⁷ M. Dyba, *Obliczenia w warsztacie historyka historiografii.* „Śląskie St. Hist.”, T. I, 1975, s. 23-60.

⁵⁸ H. Madurowicz-Urbańska, *Franciszek Bujak — o nowy kształt historii*, [w:] F. Bujak, *Wybór pism* T. I, Warszawa 1976, s. 1-216.

⁵⁹ Por. A. F. Grabski, *Franciszek Bujak i historia gospodarcza (Uwagi o metodologicznych poglądach uczonego)*, *Historyka* T. IX, 1979, s. 101-124. Przedruk z licznymi zmianami i uzupełnieniami [w:] tegoż, *Kształty historii*, Łódź 1985, s. 315-349.

⁶⁰ *Materiały do działalności Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie w latach 1873-1918. Wybór źródeł.* Wyd. D. Federowa, Wrocław 1974.

⁶¹ S. Salmonowicz, *K. B. Steiner (1746-1814), toruński prawnik i historyk*, Toruń 1967; J. Serczyk, *Obraz Zakonu Krzyżackiego w historiografii toruńskiej okresu wczesnego Oświecenia*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”. *Historia* IX, 1973, s. 159-174; L. Mokrzecki, *W kręgu prac historyków gdańskich XVII wieku*, Gdańsk 1974.

pismami historycznymi Feliksa Łoyki⁶². Szerszy zakres miały prace A. F. Grabskiego. Po paru studiach przygotowawczych opublikował on pokazanych rozmiarów książkę na temat myśli historycznej w okresie Oświecenia⁶³. Rozstając się z tradycyjnym, wąskim rozumieniem historii, A. F. Grabski objął swoimi badaniami nie tylko poważne dzieła historyczne, stanowiące szczyt osiągnięć naukowych w swojej epoce, ale także niektóre utwory publicystyczne, literaturę moralizatorską oraz — już w mniejszym zakresie — literackie i plastyczne wizje przeszłości. Książka A. F. Grabskiego stanowi istotny krok naprzód na drodze do opracowania syntezy polskiej myśli historycznej w epoce Oświecenia.

Dotychczasowe badania nad twórczością Lelewela znalazły podsumowanie w obszernej rozprawie M. H. Serejskiego⁶⁴.

Omawiane lata przyniosły też wyraźny postęp w badaniach nad historiografią krajową okresu międzypowstaniowego. J. Maternicki w obszernej monografii, poświęconej warszawskiemu środowisku historycznemu⁶⁵, omówił m. in. działalność naukową takich historyków, jak: Wacław Aleksander Maciejowski, Julian Bartoszewicz, Aleksander Przędziczki, Dominik Szulc, Jan Tadeusz Lubomirski, Kazimierz Władysław Wójcicki oraz Fryderyk Skarbek. Druga część książki została poświęcona studium historycznemu w Szkole Głównej Warszawskiej (1862 - 1869). Juliusz Bardach zajął się działalnością W. A. Maciejowskiego⁶⁶. Nie jest to monografia w ścisłym tego słowa znaczeniu, a raczej zbiór studiów i szkiców, koncentrujących się na kontaktach W. A. Maciejowskiego ze współczesnymi mu ludźmi nauki. Otrzymaliśmy w ten sposób wiele cennych przyczynków do biografii twórcy porównawczej historii praw słowiańskich i jego roli w życiu umysłowym Polski. Uzupełnieniem tej pracy jest artykuł J. Maternickiego o roli W. A. Maciejowskiego w warszawskim środowisku historycznym w latach 1832 - 1863⁶⁷. Helena Delimat przedstawiła działalność naukową Kazimierza Stronczyńskiego⁶⁸.

Inne ośrodki naukowe kraju nie budziły już takiego zainteresowania. Odnotować jednak należy książkę Juliana Dybca poświęconą profesorowi historii powszechnej na Uniwersytecie Jagiellońskim — Michałowi Wiszniewskiemu⁶⁹, w której autor położył nacisk na biografie uczonego.

⁶² H. Madurowicz-Urbańska, *Prace Feliksa Łoyki nad historią gospodarczą i ekonomiką Polski*. Cz. I *Pieniądz*, Wrocław 1976.

⁶³ Por. A. F. Grabski, *Myśl historyczna polskiego Oświecenia*, Warszawa 1976, ss. 486.

⁶⁴ M. H. Serejski, *Joachim Lelewel i jego szkoła*, [w:] *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, T. I, 1831 - 1863, Warszawa 1973, s. 30 - 77.

⁶⁵ J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne 1832 - 1869*, Warszawa 1970.

⁶⁶ J. Bardach, *Wacław Aleksander Maciejowski i jego współcześni*, Wrocław 1971.

⁶⁷ J. Maternicki, *Wacław Aleksander Maciejowski i współcześni mu historycy warszawscy*, „Przeł. Humanistyczny”, 1972, nr 5, s. 153 - 169.

⁶⁸ H. Delimat, *Kazimierz Stronczyński. Życie i działalność (1809 - 1896)*. „St. Mat. z Dziejów Nauki Polskiej” Seria E. Zagadnienia ogólne Z. 5, Warszawa 1973, s. 281 - 329.

⁶⁹ J. Dybiec, *Michał Wiszniewski, Życie i twórczość*, Wrocław 1970, ss. 380.

Lata 1969 - 1977 przyniosły ponowne ożywienie badań nad historiografią polską epoki pozytywizmu. Duży dorobek w tym zakresie ma Andrzej F. Grabski, który zwrócił m.in. uwagę na daleko idące różnicowanie postaw metodologicznych historyków tej formacji⁷⁰. Bliżej zajęł się poglądami historyków krakowskich, wyodrębniając wśród nich dwa pokolenia o wyraźnie zróżnicowanym stosunku do pozytywistycznej koncepcji historii⁷¹. Drugi nurt zainteresowań „pozytywistycznych” A. F. Grabskiego to recepcja Henry T. Buckle’a w Polsce⁷². Trzeci nurt to badania nad warszawską szkołą historyczną⁷³.

Próbie nowego spojrzenia na szkołę warszawską i jej miejsce w historiografii polskiej drugiej połowy XIX w. przyniosła rozprawa J. Maternickiego, *Zmierzch szkoły krakowskiej i opozycja historyków warszawskich*⁷⁴.

W 1969 r. przypadła setna rocznica założenia przez Józefa Szujskiego katedry historii Polski na Uniwersytecie Jagiellońskim. Wydarzenie to zostało upamiętnione trzydniową sesją naukową, której efektem był tom pt. *Spór o historyczną szkołę krakowską*⁷⁵.

Dwóch historyków zaliczanych do szkoły krakowskiej doczekab się opracowań książkowych. Jerzy Mrówczyński wydał obszerną, miejscami nawet nazbyt chyba drobiazgową, biografię Waleriana Kalinki⁷⁶. Gros wysiłku skierował autor na omówienie działalności politycznej i duszpasterskiej swego bohatera, pomijając niemal zupełnie jego twórczość naukową. Druga książka to biografia Stanisława Smolki, pióra Henryka Barycza⁷⁷. Autor zebrał sporo nieznanych dotąd szczegółów dotyczących życia oraz działalności historyka krakowskiego, ale nie poddał gruntowniejszej analizie jego poglądów. Jednym z największych osiągnięć w dotychczasowych badaniach nad szkołą krakowską było wydane pośmiertnie obszerne studium Konstantego Grzybowskiego⁷⁸, przynoszące wni-

⁷⁰ A. F. Grabski, *Koncepcja nauki w historiografii polskiej doby pozytywizmu*, „Kwart. NiT”, R. XIV, 1969, nr 4, s. 629 - 647. Przedruk [w:] tegoż, *Orientacje polskiej myśli historycznej*, s. 215 - 247.

⁷¹ A. F. Grabski, *Z zagadnień metodologicznych tzw. krakowskiej szkoły historycznej*, „St. Metodologiczne”, T. 6, 1969, s. 49 - 86. Przedruk j.w., s. 301 - 340.

⁷² A. F. Grabski, *Warszawscy entuzjaści H. T. Buckle’a. Z dziejów warszawskiego pozytywizmu*, „Kwart. Hist.”, R. LXVI, 1969, nr 4, s. 853 - 864 (przedruk j.w. s. 248 - 271); tenże, *Polish Enthusiasts and Critics of Henry T. Buckle*, „Organon”, T. VII, 1970, s. 259 - 275; tenże, *Ze studiów nad recepcją Henry T. Buckle’a w Polsce. Pierwsze wieści i spory (1860 - 1866)*, „St. i Mat. z Dziejów Nauki Polskiej” Sera E. Zagadnienia ogólne Z. 5, 1973, s. 159 - 182.

⁷³ Por. A. F. Grabski, *Warszawska szkoła historyczna. Problemy i kontrowersje*, [w:] tegoż, *Orientacje polskiej myśli historycznej*, s. 272 - 300; tenże, *Warszawska szkoła historyczna. Próba charakterystyki*, [w:] *Polska myśl filozoficzna i społeczna t. II*, pod red. naukową B. Skargi, Warszawa 1975, s. 456 - 534.

⁷⁴ „Przegl. Humanistyczny”, R. XX, 1976, nr 2, s. 15 - 28 i nr 3, s. 17 - 42.

⁷⁵ *Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie Katedry Historii Polsk UJ 1869 - 1969*. Praca zbiorowa pod red. C. Bobińskiej i J. Wyrzomskiego, Kraków 1972.

⁷⁶ J. Mrówczyński, *Ks. Walerian Kalinka. Życie i działalność*, Poznań 1973

⁷⁷ H. Barycz, *Stanisław Smolka w życiu i nauce*, Kraków 1975.

⁷⁸ K. Grzybowski, *Szkoła historyczna krakowska*, [w:] *Polska myśl filozoficzna i społeczna*, T. II, Warszawa 1975, s. 535 - 592.

kliwą analizę poglądów W. Kalinki, J. Szujskiego i M. Bobrzyńskiego na proces historyczny. O Gustawie Manteufflu pisał J. Bardach w zbiorczych Szkicach z dziejów kultury polskiej (Warszawa 1972).

Historiografii neoromantycznej (ok. 1890 - 1918) najwięcej uwagi poświęcił J. Maternicki. W 1970 r. w paroarkuszowej rozprawie dał on charakterystykę warszawskiego środowiska historycznego w latach 1914 - 1918⁷⁹. W tym samym roku opublikował również ogólną charakterystykę historiografii polskiej okresu I wojny światowej, stanowiącą zapowiedź obszernej książki na ten temat⁸⁰. Jest to studium o politycznym zaangażowaniu historyków i ich twórczości (wówczas bardziej publicystycznej niż naukowej) w życie narodu i jego sprawy w przełomowych dla Polski latach I wojny światowej.

Opublikowano też sporo nowych przyczynków dotyczących poszczególnych historyków: Karola Potkańskiego, Kazimierza Kelles-Krauzy, Aleksandra Brücknera, Władysława Konopczyńskiego⁸¹. H. Madurowicz-Urbańska prześledziła proces kształtowania się w Polsce historii gospodarczej jako odrębnej dyscypliny uniwersyteckiej, jej artykuł w XVII t. „Studiów Historycznych” (1974) spotkał się z żywym zainteresowaniem specjalistów.

Historiografią polską w latach 1918 - 1939 zajął się Andrzej Wierzbicki. Omówił on niektóre aspekty sporu o ocenę dziejów narodowych w latach 1917 - 1918, a także problem narodu w myśli historycznej II Rzeczypospolitej. W połowie lat siedemdziesiątych podjął badania nad zagadnieniem okcydentalizmu w polskiej myśli historycznej XIX i XX w.⁸² Interesujący przyczynek do badań nad okresem II Rzeczypospolitej ogłosił także Józef Dutkiewicz, poświęcając tym razem swoją uwagę poglądom teoretycznym M. Handelsmana⁸³. O Janie Rutkowskim parokrotnie pisał Jerzy Topolski, rewidując niektóre wcześniejsze poglądy o tym historyku.

⁷⁹ J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne 1914 - 1918*, [w:] *Warszawa XIX wieku 1795 - 1918* Z. 1, Warszawa 1970, s. 185 - 238.

⁸⁰ J. Maternicki, *idee i postawy. Historia i historycy polscy 1914 - 1918. Studium historiograficzne*, Warszawa 1975, ss. 545.

⁸¹ H. Madurowicz-Urbańska, „Historia powszechna” w wykładach Karola Potkańskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim, „Zeszyty Naukowe UJ”. Prace Historyczne, Z. 26, Kraków 1969, s. 91 - 101; M. Wierzbicka, *Próba charakterystyki poglądów Kazimierza Kelles-Krauzy na dzieje Polski*, „Z Pola Walki”, R. XX, 1969, nr 3, s. 3 - 15; J. Hulewicz, *Aleksander Brückner jako historyk kultury polskiej*, [w:] *W trzydziestolecie śmierci Aleksandra Brücknera*, Kraków 1971, s. 31 - 46; E. Rostworowski, *Władysław Konopczyński jako historyk*, [w:] *Spór o historyczną szkołę krakowską*, s. 209 - 235.

⁸² A. Wierzbicki, *Wokół Ducha dziejów Polski. Spór o ocenę dziejów narodowych w historiografii polskiej 1917 - 1918*, „Kwart. Hist.”, R. LXXVIII, 1971, nr 4, s. 840 - 856; tenże, *Naród — świadomość narodowa (Z dziejów polskiej myśli historycznej w dwudziestolecu międzywojennym)*, „Przegl. Humanistyczny”, R. XVIII, 1974, nr 2 s. 83 - 96; tenże, *Naród jako kategoria historyczna (Z dziejów myśli historycznej w II Rzeczypospolitej*, ibidem, nr 4, s. 55 - 71; tenże, *Okcydentalizm w historiografii polskiej. Próba konstrukcji modelu*, ibidem, R. XIX, 1975, nr 8, s. 35 - 43.

⁸³ J. Dutkiewicz, *Teoretyczne poglądy Marcellego Handelsmana*, *Historyka*, T. III, 1972, s. 5 - 22.

Notując wzrost zainteresowań historiografią polską w latach 1918 - 1939, stwierdzić jednocześnie należy, iż postęp badań w tej dziedzinie był wciąż jeszcze niezadowalający. Niewiele także zrobiono w zakresie badań nad współczesną historiografią polską (po 1939 r.). Mamy tu do odnotowania niewiele pozycji, m. in. rozprawkę Haliny Winrickiej, dającą ogólną charakterystykę środowiska historycznego w latach II wojny światowej⁸⁴.

Jedną z cech charakterystycznych omawianego tu etapu badań była „eksplozja” studiów problemowych, obejmujących dłuższe odcinki czasowe. Na plan pierwszy wysunąć tu trzeba prace M. H. Serejskiego. Największe znaczenie miała jego książka przedstawiająca rozwój zapamiętania historiografii europejskiej na upadek Polski⁸⁵. Pozwala ona zorientować się, jak złożone i różnorodne były drogi kształtowania się poglądów historyków na upadek Polski, jak wielką rolę odgrywały w nich założenia ogólne, zazwyczaj nie ujawnione i dlatego trudno uchwytnie.

Problemowy charakter ma również ostatnia publikacja książkowa M. H. Serejskiego, poświęcona zagadnieniu narodu i państwa w polskiej myśli historycznej XVIII - XX w.⁸⁶ Jej wartość tkwi w dużych wabrach syntetycznych, stanowi ona nową próbę wyjścia poza tradycyjną antynomie „optymizmu” i „pesymizmu”. I choć wydaje się, że autor razbył ostro przeciwstawił sobie „narodowy” i „państwowy” punkt widzenia na dzieje Polski, to przecież zwrócił uwagę na problem bardzo istotny wymagający jeszcze dokładnego zbadania.

Problemowy charakter ma również studium M. Wierzbickiej, poświęcone metodologicznym aspektom dawnych syntez dziejów Polski⁸⁷, od A. Naruszewicza aż po lata II Rzeczypospolitej.

W 1974 r. ukazał się obszerny tom studiów poświęconych rozwojowi poglądów historiografii polskiej i niemieckiej na wzajemne stosunki Polski i Niemiec (zwłaszcza Prus) do schyłku XVIII w.⁸⁸ Jest to praca zbiorowa, przygotowana przez środowisko poznańskie, zbliżona w typie do tradycyjnych „przeглядów badań”, zawierająca jednak sporo ujęć typowo historiograficznych. Pod redakcją Benona Miśkiewicza ukazał się pierwszy tom studiów i szkiców poświęconych dziejom polskiej historiografii wojskowej⁸⁹. Publikacja bardzo nierówna, zawierająca również słabe teksty. Ważne wszakże jest to, że rozpoczęto badania w tej dziedzinie. Jerzy Topolski opracował zarys nauki historycznej w Wielkopolsce,

⁸⁴ H. Winnicka, *Środowisko historyków w latach wojny i okupacji (próba charakterystyki)*, „Przegl. Humanistyczny”, 1975, nr 8, s. 75 - 89.

⁸⁵ M. H. Serejski, *Europa a rozbiory Polski. Studium historiograficzne*, Warszawa 1970.

⁸⁶ M. H. Serejski, *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1973, Wyd. 2, Warszawa 1977.

⁸⁷ M. Wierzbicka, *Dawne syntezy dziejów Polski. Rozwój i przemiany koncepcji metodologicznych*, Wrocław 1974.

⁸⁸ *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii. Cz. I. Studia z dziejów historiografii polskiej i niemieckiej*, Poznań 1974. Część II. Poznań 1984.

⁸⁹ *Studia z dziejów polskiej historiografii wojskowej T. I*, Poznań 1975.

Karol Buczek zaś omówił dokonania Polskiej Akademii Umiejętności na polu historii⁹⁰.

Osobną grupę studiów problemowych stanowią prace penetrujące niektóre obszary „historii żywej”. Badania legend i mitów historycznych funkcjonujących w nauce, głównie jednak poza nią — w różnego rodzaju popularnych, publicystycznych, literackich, plastycznych i dydaktycznych wizjach przeszłości — zbliża nas do poznania świadomości historycznej społeczeństwa i jej roli w życiu społecznym. Na gruncie polskim badania te zapoczątkowała Krystyna Śreniowska w studium o dziejach legendy kościuszkowskiej; jego rozszerzone wydanie ukazało się w 1973 r.

Drugim studium o podobnym charakterze jest książka Andrzeja Zahorskiego⁹¹. Autor postawił sobie zadanie prześledzenia i wyjaśnienia kontrowersyjnych sądów o Napoleonie, historyków francuskich i polskich XIX i XX w. Łączne rozpatrywanie historiografii polskiej i francuskiej okazało się bardzo płodne, stworzyło bowiem możliwości pokazania podobieństw i różnic w charakterze i funkcjach historiografii obu krajów.

W tym kontekście wspomnieć trzeba o pracach poświęconych obchodom rocznic narodowych i stosunkowi różnych ugrupowań politycznych do tradycji. Badania tego typu otwierają jeszcze jedną drogę prowadzącą do poznania „historii żywej”. Na gruncie polskim zapoczątkował je Józef Buszko, później problematykę tę podjęła m. in. Halina Winnicka⁹².

Inny kierunek dociekań reprezentują prace z zakresu dziejów edukacji historycznej w Polsce. W omawianym okresie zbliżyły się one znacznie do studiów historiograficznych, wydatnie wzbogacając naszą wiedzę o kulturze historycznej epok minionych. Najszerszy zakres ma książka J. Maternickiego, poświęcona dydaktyce historii w Polsce w okresie od Komisji Edukacji Narodowej do odzyskania niepodległości przez Polskę w 1918 r.⁹³ Lech Mokrzecki zajął się nauczaniem historii w Gimnazjum Akademickim w Gdańsku do schyłku XVII w., T. Słowikowski — Lelewelem jako krytykiem i autorem podręczników historii. Anna Kulczykowska omówiła programy nauczania historii, obowiązujące w szkołach polskich w latach 1918 - 1932⁹⁴.

⁹⁰ J. Topolski, *Historiografia*, [w:] *Nauka w Wielkopolsce*, Poznań 1973, s. 257 - 292; K. Buczek, *Historia*, [w:] *Polska Akademia Umiejętności 1772 - 1952. Nauki humanistyczne i społeczne. Materiały Sesji Jubileuszowej*, Kraków, 3 - 4 V 1973, Wrocław 1974, s. 205 - 224.

⁹¹ Por. A. Zahorski, *Spór o Napoleona we Francji i w Polsce 1773 - 1918*, Warszawa 1974.

⁹² J. Buszko, *Uroczystości kazimierzowskie na Wawelu w roku 1869*, Kraków 1970; H. Winnicka, *Socjaliści polscy wobec Adama Mickiewicza. I. Przeniesienie zwłok poety do kraju*, „Przegl. Humanistyczny”, R. XXI, 1977, nr 10, Cz. II *Stulecie urodzin poety*, ibidem, 1978, nr 1, s. 137 - 156.

⁹³ J. Maternicki, *Dydaktyka historii w Polsce 1773 - 1918*, Warszawa 1974.

⁹⁴ L. Mokrzecki, *Studium z dziejów nauczania historii. Rozwój dydaktyki przedmiotowej w Gdańskim Gimnazjum Akademickim do schyłku XVII w.*, Gdańsk 1973; T. Słowikowski, *Joachim Lelewele — krytyk i autor podręczników historii*, Warszawa 1974; A. Kulczykowska, *Programy nauczania historii w Polsce 1918 - 1932*, Warszawa 1972.

Mniej zadowalająco przedstawia się sytuacja jeżeli chodzi o ładania nad historiografią obcą. Wyrazem zainteresowania Jerzego Topolskiego dziejami refleksji teoretycznej i metodologicznej nad historią jest m. in. obszerny rozdział poświęcony tej problematyce w *Metodologii historii*. J. Topolski ogłosił też rozprawkę o poglądach Nicolasa Lengleta Du Fresnoy'a. Ogólną charakterystykę zapatrywań Woltera na historię dał M. H. Serejski. Maria Wawrykowa zajęła się niemiecką myślą historyczną pierwszej połowy XIX w., badając jej stosunek do państwa i narodu⁹⁵. J. Willaume ogłosił parę przyczynków dotyczących francuskich badaczy epoki napoleońskiej, zebranych łącznie ze szkicami dotyczącymi historiografii polskiej i niemieckiej, w pośmiertnie wydanym tomie — *Epoka nowożytna w dziejopisarstwie polskim i powszechnym* (Lublin 1979). Na osobną wzmiankę zasługuje skrypt Jerzego Serczyka, obejmujący dzieje nowożytnej historiografii europejskiej od XVI do XIX w. włącznie⁹⁶.

Przechodzimy do omówienia ostatniego okresu, obejmującego lata 1978 - 1986. Poczynając od 1978 r. polska historia historiografii systematycznie zacieśnia swoje związki z historią historiografii krajów socjalistycznych, a później także — kapitalistycznych. Aktywny udział delegacji polskiej w moskiewskim spotkaniu historiografii krajów socjalistycznych (1978), a później w powołaniu w 1980 r. Międzynarodowej Komisji Historii Historiografii zaowocował m.in. żywszą wymianą myśli naukowej, a także podjęciem wielu nowych, wspólnych inicjatyw wydawniczych. Niektóre z nich zrodziły się zresztą wcześniej, w latach 1976 - 1977. Tytułem przykładu wymienimy tu wspólną publikację historyków polskich, czeskich i słowackich: *Polska, czeska i słowacka świadomość historyczna XIX wieku*, pod red. R. Hecka (Wrocław 1979).

Problematyka metodologiczna wzbudza coraz większe zainteresowanie wśród historyków historiografii.

A. F. Grabski pokusił się o nową systematykę badań historiograficznych, scharakteryzował nowe tendencje na obszarze tzw. badań przedmiotowych i przedmiotowych, ocenił też pierwsze próby kwantyfikacji zjawisk historiograficznych (Ch. O. Carbonell i in.)⁹⁷. W osobnej pracy A. F. Grabskiego znalazły omówienie problemy metodologiczne badań na świa-

⁹⁵ J. Topolski, *Metodologia historii*, wyd. II, Warszawa 1973, s. 57 - 192 tenże, *Na drodze do nowoczesnej myśli historycznej Nicolas Lenglet Du Fresnoy (1674 - 1755) i jego metoda badania historycznego*, [w:] *Wiek XVIII. Polska i świat. Księga poświęcona Bogusławowi Leśnodorskiemu*, Warszawa 1974, s. 51 - 61; M. H. Serejski, *Wolteriańska koncepcja historii kultury*, [w:] *Polska w świecie. Szkice z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1972, s. 285 - 293; M. Wawrykowa, *Zagadnienie rdi państwa w niemieckiej myśli historycznej pierwszej połowy XIX wieku*, „Przeł. Humanistyczny”, R. XXI, 1977, nr 5, s. 1 - 20.

⁹⁶ J. Serczyk, *Nowożytna historiografia europejska. Przegląd najważniejszych kierunków i autorów*. Cz. I. *Od Renesansu do Oświecenia*. Wyd. II, Toruń 1970, Cz. II. *Wiek XIX — Romantyzm, literalizm, pozytywizm, nacjonalizm*, Toruń 1973.

⁹⁷ A. F. Grabski, *Przedmiot i modele badań historiograficznych*, [w:] tegoż, *Kształty historii*, Łódź 1985, s. 75 - 100.

domością historyczną⁹⁸. Gruntowne studium na ten temat ogłosił J. Topolski⁹⁹. Problematyka ta była również żywo dyskutowana na konferencji metodologicznej, której tematem była *Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i dydaktyczno-historycznych*, zorganizowanej w Warszawie w czerwcu 1985 r.¹⁰⁰

J. Maternicki omówił dotychczasowy dorobek polskiej historii historiografii, problemy metodologiczne badań nad dziejami świadomości historycznej i ideologii historycznych, miejsce literatury pamiątkarskiej w kulturze historycznej społeczeństwa¹⁰¹, a następnie, w osobnej książce¹⁰², pokusił się o własną systematykę badań historiograficznych, wyodrębniając sześć podstawowych ich kierunków: 1) badania nad rozwojem wiedzy historycznej, 2) badania nad dziejami myśli historycznej, 3) badania nad ideologiami historycznymi, 4) badania nad edukacją historyczną, 5) badania nad świadomością historyczną i 6) badania nad dziejami kultury historycznej. Autor ten opracował również założenia metodologiczne badań nad środowiskiem historycznym II Rzeczypospolitej¹⁰³. J. Serczyk natomiast zajął się dydaktycznymi walorami historii historiografii i wskazał na jej istotną rolę w kształceniu historyków¹⁰⁴.

Nowy etap badań historiograficznych charakteryzuje się wyraźnie odczuwanym dążeniem do pogłębienia podstaw metodologicznych. Historycy historiografii starają się uporządkować pola badawcze swej dyscypliny, lepiej sprecyzować jej zadania, a także wypracować bardziej subtelne narzędzia badań.

Za największe osiągnięcie w dziedzinie wydawnictw źródłowych uznać należy ukazującą się od 1961 r. nową edycję „Roczników Jana Długosza”.

⁹⁸ A. F. Grabski, *O problemach badania struktury i dynamiki świadomości historycznej*, [w:] *Świadomość historyczna Polaków. Problemy i metody badawcze*, pod red. J. Topolskiego, Łódź 1981, s. 34 - 72.

⁹⁹ J. Topolski, *O pojęciu świadomości historycznej*, ibidem s. 11 - 33; tenże, *O metodologicznym mechanizmie rozwoju historiografii* [w:], *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały konferencji naukowych w Krakowie i Lublinie*, 1984 i 1985, pod red. J. Maternickiego, Warszawa 1986, s. 15 - 39. Por. J. Pomorski, *Metodologia a rozwój historiografii*, ibidem, s. 40 - 47.

¹⁰⁰ *Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i historyczno-dydaktycznych. Materiały konferencji naukowej*, Warszawa 13 czerwca 1985, pod red. J. Maternickiego, Warszawa 1985.

¹⁰¹ J. Maternicki, *Forschungen zur Geschichtsschreibung und- methodologie in Polen*. „Jahrbuch für Geschichte” B. 23, Berlin 1981, s. 437 - 469; tenże, *Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych*, [w:] *Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i dydaktyczno-historycznych* s. 25 - 53; tenże, *Ideologie historyczne jako przedmiot badań historycznych*, „St. Nauk Polit.”, 1986, nr 2 (80), s. 19 - 42; tenże, *Pamiętnik jako dokument kultury historycznej*, „Przegl. Humanistyczny”, R. XXIX, 1985, nr 11 - 12, s. 231 - 262.

¹⁰² J. Maternicki, *Wielokształtność historii. Rozważania o kulturze historycznej i badaniach historiograficznych*, Warszawa 1986.

¹⁰³ J. Maternicki, *Polskie środowisko historyczne lat 1918 - 1939. Założenia metodologiczne badań, ich organizacja i dotychczasowe wyniki*, „Kwart. Hist”, R. XCIII, 1986, nr 1, s. 193 - 213. Także, [w:] *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*, s. 48 - 94.

¹⁰⁴ J. Serczyk, *Miejsce historii historiografii w uniwersyteckim studium historii*, [w:] *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich 17 - 20 września 1979 r.* Cz. II. Sympozja I - VIII, Katowice 1979, s. 310 - 317.

Gros wysiłku skupiono na pracach historyków polskich epoki pozytywizmu i neoromantyzmu. W serii PIW-owskiej „Klasyki Historiografii”, redagowanej przez A. F. Grabskiego, wznowiono w latach 1978 - 1986 po dwie prace W. Smoleńskiego (ed. A. F. Grabski i A. Wierzbicki), J. Rutkowskiego (ed. J. Topolski) i J. Feldmana (ed. J. Staszewski i L. Trzeciakowski) oraz po jednej pracy A. Pawińskiego (ed. H. Olszewski), B. Li-manowskiego (ed. A. Leinwald), S. Smolki (ed. R. Kołodziejczyk), W. Sobieskiego (ed. S. Grzybowski), W. Tokarza (ed. A. Zahorski), S. Łempickiego (ed. S. Grzybowski) i Z. Wojciechowskiego (ed. A. F. Grabski). Wydano także prace dwu historyków obcych: A. Sorela (ed. J. Pajewski) i M. Blocha (ed. A. F. Grabski). Nakładem Instytutu Wydawniczego PAX ukazała się nowa, krytyczna edycja *Dziejów Polski nowożytnej* W. Kopnocyńskiego, przygotowana do druku przez J. Maternickiego, J. Dziegielewskiego i M. Nagielskiego.

Przejdźmy do prac konstrukcyjnych. Historiografia średniowieczna wciąż jeszcze badana jest tylko wyjątkowo przez historyków historiografii R. Heck i B. Kürbis zajęli się niektórymi aspektami świadomości i kultury historycznej społeczeństwa polskiego w okresie średniowiecza. Na szczególną uwagę zasługują studia J. Banaszkiwicza poświęcone *Kronice Dzierzawy*¹⁰⁵, łączące źródłoznawczy i historiograficzny punkt widzenia na dawne kronikarstwo polskie. Pięćsetlecie śmierci Jana Długosza zaowocowało paru pracami poświęconymi temu historykowi¹⁰⁶, ale żadna z nich nie może pretendować do miana wyczerpującej monografii historiograficznej.

Historiografią staropolską zajmowali się m.in. J. Radziszewska i H. Barycz¹⁰⁷. Kontynuowano badania nad historiografią Prus Królewskich¹⁰⁸. Ukazało się parę nowych, wartościowych przyczynków dotyczących historiografii i kultury historycznej polskiego Oświecenia (prace A. F. Grabskiego, F. Bronowskiego, A. Wierzbickiego i in.)¹⁰⁹, spośród

¹⁰⁵ J. Banaszkiwicz, *Kronika Dzierzawy — XIV-wieczne kompendium historii ojczyzny*, Wrocław 1979.

¹⁰⁶ Tytułem przykładu wymienimy: *Długosiana, Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, Warszawa 1980; M. Biskup, *Jan Długosz (1411 - 1480) jako historyk Polski i krajów Europy Środkowowschodniej* „Zapiski Hist.”, T. XLVI, 1981, Z. 4, s. 35 - 52.

¹⁰⁷ J. Radziszewska, *Maciej Strzykowski historyk — poeta z epoki Odrodzenia*, Katowice 1978; H. Barycz, *Szlakami dziejopisarstwa staropolskiego. Studia nad historiografią w XVI - XVIII*, Wrocław 1981

¹⁰⁸ S. Salmonowicz, J. Serczyk, *Mcdele nowożytnej historiografii mieszczańskiej w Toruniu*. „Acta Universitatis Nicolai Copernici”. Historia T. XX. Nauki Humanistyczno-Społeczne Z. 158, Toruń 1985, s. 37 - 49.

¹⁰⁹ A. F. Grabski, *Oświecenie i historia — przypadek Polski, [w:], Dawna świadomość historyczna w Polsce, Czechach i Słowacji*, Wrocław 1978, s. 103 - 117 tenże, *Historia a przemiany społeczno-polityczne w Polsce w epoce Oświecenia, [w:] tegoż, Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne*, Lublin 1983, s. 13 - 51; tenże, *Adam Naruszewicz — dziejopis narodu i Króla Jegomości*, ibidem, s. 54 - 108; F. Bronowski, *Wpływ „oświeconych” elit na rozwój polskiej świadomości historycznej w XVIII w.*, „Acta Universitatis Lodzianensis”. Folia Historica T. XXII, 1985 s. 67 - 73; A. Wierzbicki, *Polacy Elementy autoportretu w polskiej myśli historycznej doby Oświecenia*, „Przegl. Humanistyczny”, R. XXIX, 1985, nr 3 - 4, s. 41 - 65.

których największe znaczenie wydaje się mieć książka Kazimierza Bartkiewicza *Obraz dziejów ojczystych w świadomości historycznej w Polsce doby Oświecenia* (Poznań 1979)¹¹⁰. O „świadomości historycznej” Polaków w okresach wcześniejszych pisały Teresa Jakimowicz (*Temat historyczny w sztuce epoki ostatnich Jagiellonów*, Warszawa 1985) i Maria Falińska (*Przeszłość a teraźniejszość. Studium z dziejów świadomości historycznej społeczeństwa staropolskiego*, Warszawa 1986).

Myśli historycznej pierwszej połowy XIX w. najwięcej uwagi poświęcił A. F. Grabski, który m. in. omówił poglądy J. Lelewela na dzieje Polski, zajął się historiozofią F. H. Duchyńskiego, wykładami F. K. Godebskiego w szkole artylerii w Bourges oraz twórczością „historiozofa szlacheckich tęsknot” — Waleriana Wróblewskiego¹¹¹. J. Skowronek skoncentrował swoją uwagę na zainteresowaniach historycznych Czartoryskich, zaś Jerzy Kowalczyk — na działalności starożytników warszawskich¹¹². J. Lelewel, jako prekursorem nowoczesnego modelu badań historycznych w Polsce, zajmował się J. Topolski¹¹³. Działalności politycznej Lelewela w okresie emigracyjnym sporo uwagi poświęcił A. F. Grabski. I. Łossowska opracowała życie i działalność Krajewskiego (*Michał Dymitr Krajewski. Zarys monograficzny*, Warszawa 1980). O J. I. Kraszewskim jako historyku pisał Stefan Świerzewski¹¹⁴.

Bez porównania lepiej rozwinęły się badania nad historiografią i kulturą historyczną drugiej połowy XIX w. Duży dorobek ma w tej dziedzinie A. F. Grabski, który opracował m. in. dzieje konkursu historycznego im. Juliana Ursyna Niemcewicza, zajął się rapperswileckimi inicjatywami kościuszkowskimi, a także ogłosił parę nowych przyczynków dotyczących szkoły krakowskiej¹¹⁵. Gruntowne studium o M. Bobrzyńskim

¹¹⁰ Odnótować tu jeszcze pragniemy artykuł K. Bartkiewicza, *Zwrot ku ziemiom zachodnim w myśli historyczno-politycznej polskiego Oświecenia*, „Przegl. Lubuski”, R. IX, 1980, nr 1 - 2, s. 3 - 16

¹¹¹ A. F. Grabski, *Joachima Lelewela koncepcja dziejów Polski*, [w:] tegoż, *Perspektywy przeszłości*, s. 134 - 220; tenże, *Na manowcach myśli historycznej. Historiozofia Franciszka H. Duchyńskiego*, ibidem, s. 222 - 278; tenże, *Spór o politykę i historię*, [w:] tegoż, *Troski i nadzieje. Z dziejów polskiej myśli społecznej i politycznej XIX wieku*, Łódź 1981, s. 62 - 92; tenże, *Historiozof szlacheckich tęsknot*, ibidem s. 209 - 250. Por. także A. F. Grabski, *Historia i świadomość polska. Epoka Romantyzmu*, [w:] *Perspektywy przeszłości*, s. 109 - 131.

¹¹² J. Skowronek, *Zainteresowania historyczne środowiska puławskiego na przełomie XVIII - XIX w. i ich związki z ideologią i życiem politycznym*, [w:] *Edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX w.*, Warszawa 1981, s. 125 - 155; J. Kowalczyk, *Starożytnicy warszawscy połowy XIX w. i ich rola w popularyzacji zabytków ojczystych*, ibidem, s. 157 - 202.

¹¹³ W: J. Topolski, *Prawda i model w historiografii*, Łódź 1982, s. 89 - 114.

¹¹⁴ S. Świerzewski, *Józef Ignacy Kraszewski jako historyk Litwy*, „Kult. i Społ.” T. XXII, 1978, nr 4, s. 109 - 127.

¹¹⁵ A. F. Grabski, *Historiografia i polityka, Dzieje konkursu historycznego im. Juliana Ursyna Niemcewicza 1867 - 1922*, Warszawa 1979; tenże, *W kręgu kultu Naczelnika Rapperswileckie inicjatywy kościuszkowskie (1894 - 1897)*, Warszawa 1981; tenże, *Polityka i katedra historii polskiej*, [w:] *Troski i nadzieje*, s. 251 - 298; tenże *Jeszcze o sporach wokół „Dziejów Polski w zarysie”*, [w:] *Perspektywy przeszłości*, s. 280 - 340; tenże, *„Podpalacze” przeciw „lidze brandmajstrów”. Z dziejów walki z krakowską szkołą historyczną*, tamże, s. 342 - 412.

napisał Waldemar Łazuga¹¹⁶, zaś J. Maternicki zajął się stosunkiem J. Szujskiego i M. Bobrzyńskiego do tzw. idei jagiellońskiej¹¹⁷. Zmalała zainteresowanie szkołą warszawską. Niewielką książeczkę o W. Smoleńskim napisała M. Wierzbička, która zajęła się również popularnymi podręcznikami dziejów Polski¹¹⁸. Działalność popularyzatorską w Galicji omówili Czesław Majorek i Józef Szaflik¹¹⁹.

Osobno pragniemy wspomnieć o publikacjach poświęconych całemu XIX stuleciu. Na plan pierwszy wysunąć tu należy gruntowną książkę A. Wierzbickiego, *Wschód-Zachód w koncepcjach dziejów Polski. Z dziejów polskiej myśli historycznej w dobie porozbiorowej* (Warszawa 1984). Mniej udana jest praca Lucyny Szafran-Szadkowskiej, *Zagadnienie etnogenezy Słowian w historiografii polskiej w okresie od średniowiecza do końca XIX stulecia* (Opole 1983). Różnymi aspektami polskiej kultury historycznej w XIX w. zajął się J. Maternicki¹²⁰. Podjęto również studia nad wiedzą historyczną robotników¹²¹.

Historiografia neoromantyczna i modernistyczna była badana n. in. przez Barycza, autora obszernych studiów o Karolu Potkańskim, Szymonie Askenazym i Wacławie Sobieskim¹²². Prace te koncentrują się na biografii wymienionych wyżej historyków, w mniejszym stopniu dotykają ich poglądów metodologicznych i zapatrywań na dzieje Polski

J. Maternicki scharakteryzował polskie środowisko historyczne lat 1900 - 1918, omówił organizację badań historycznych w tym okresie¹²³, szczególną zaś uwagę poświęcił dyskusjom metodologicznym¹²⁴ oraz pro-

¹¹⁶ W. Łazuga, *Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna*, Warszawa 1982.

¹¹⁷ J. Maternicki, *Michał Bobrzyński wobec tzw. idei jagiellońskiej. Ewolucja poglądów i jej uwarunkowania*. „Przegl. Humanistyczny”, R. XXI, 1977, nr 12, s. 131 - 142; tenże, *Józef Szujski wobec tzw. idei jagiellońskiej*, [w:] *Historia XIX i XX w. Studia i szkice*. Prace ofiarowane H. Jabłońskiemu..., Wrocław 1979, s. 41 - 55.

¹¹⁸ M. Wierzbička, *Władysław Smoleński*, Warszawa 1980; tenże, *Popularne podręczniki dziejów Polski w latach 1864 - 1914*, [w:] *Edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX w.*, s. 355 - 394.

¹¹⁹ Cz. Majorek, *Polskie czytanki historyczne dla ludu i ich rola w kształtowaniu świadomości narodowej chłopów w Galicji doby autonomicznej*, ibidem, s. 231 - 272; J. R. Szaflik, *Tradycja historyczna w publicystyce i działalności galicyjskiego ruchu ludowego*, ibidem, s. 273 - 316.

¹²⁰ J. Maternicki, *Miejsce książki naukowej w kulturze historycznej społeczeństwa polskiego w XIX w.*, „Przegląd Humanistyczny”, R. XXIII, 1979, nr 3, s. 91 - 114; tenże, *Kultura i edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX w. Zarys problematyki i postulaty badawcze*, [w:] *Edukacja historyczna*, s. 9 - 124; tenże, *Historiografia polska i jej rola w edukacji historycznej społeczeństwa polskiego 1880 - 1980*. „Przegl. Humanistyczny” R. XXV, 1981, nr 4, s. 13 - 32.

¹²¹ Por. W. L. Karwański, *Wiedza historyczna robotników polskich w okresie za- borów*, [w:] *Polska klasa robotnicza*, T. IX, Warszawa 1980, s. 139 - 188.

¹²² H. Barycz, *Na przełomie dwóch stuleci. Z dziejów polskiej humanistyki w dobie Młodej Polski*, Wrocław 1977, s. 68 - 168 i s. 238 - 318; tenże, *Historyk gniewny i niepokonany. Fczec o Wacławie Sobieskim*, Kraków 1978.

¹²³ J. Maternicki, *Polskie środowisko historyczne w latach 1900 - 1918*, „Przegl. Humanistyczny”, P. XXIV, 1980, nr 4, s. 11 - 29; tenże, *Organizacja polskiej nauki historycznej w latach 1900 - 1918*, ibidem, R. XXIII, 1979, nr 10, s. 17 - 45.

¹²⁴ J. Maternicki, *Polska refleksja teoretyczna i metodologiczna w dziedzinie historii w okresie neoromantyzmu i modernizmu*, ibidem, R. XXIII, 1979, nr 7, s. 33 - 55;

blemom warszawskiego środowiska historycznego w latach poprzedzających wybuch I wojny światowej¹²⁵. Wyniki tych badań zostały podsumowane w osobnej książce, stanowiącej I tom szeroko zakrojonej syntezy dziejów współczesnej historiografii polskiej¹²⁶.

Wyraźny postęp nastąpił także w badaniach nad okresem II Rzeczypospolitej. Na plan pierwszy wysunąć tu należy gruntowną monografię Jana Rutkowskiego, napisaną przez J. Topolskiego¹²⁷. Rozpoczęto zespołowe badania nad środowiskiem historycznym lat 1918 - 1939. Pierwszym ich owocem jest praca zbiorowa *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej*¹²⁸. Biografię Adama Próchnika ogłosił Sławomir S. Nicieja¹²⁹, niestety partie historiograficzne tej pracy pozostają daleko w tyle za opisem życia i działalności politycznej jej tytułowego bohatera.

Z opracowań drobniejszych wymienić tu należy rozprawę A. F. Grabskiego poświęconą Zygmuntowi Wojciechowskiemu¹³⁰, prace J. Maternickiego o Władysławie Konopczyńskim i dyskusjach metodologicznych lat 1918 - 1939¹³¹ oraz rozprawy J. Serczyka dotyczące organizacji badań historycznych w Polsce i w Wolnym Mieście Gdańsku¹³².

Publicystykę historyczną lat wojny i okupacji badała H. Winnicka¹³³, zaś o kształtowaniu się świadomości historycznej i regionalnej na Pomo-

tenże, *Historia w oczach socjologów. Ludwik Gumplowicz i Ludwik Krzywicki*, „Kwart. Hist.”, R. LXXXVII, 1980, nr 1, s. 97 - 118; tenże, *Filozofowie o historii 1899 - 1918* (Adam Mahrburg, Józefa Kodisowa i Florian Znaniecki), „Przegl. Humanistyczny”, R. XXIII, 1979, nr 9, s. 79 - 90; tenże, *Między tradycją a nowoczesnością. Problemy metodologiczne na III Zjeździe Historyków Polskich w Krakowie w 1900 r.*, „Kwart. NIT”, R. XXV, 1980, nr 2, s. 269 - 298; tenże, *O nowy kształt historii. Z badań nad recepcją zachodnioeuropejskiej myśli metodologicznej w historiografii polskiej w dobie modernizmu i neoromantyzmu*. „Dzieje Najnowsze”; R. XXII, 1980, nr 1, s. 119 - 171.

¹²⁵ J. Maternicki, *Warszawskie środowisko historyczne w okresie rewolucji 1905 i wzrostu dążeń niepodległościowych przed I wojną światową*. Cz. I-II „Przegl. Humanistyczny”, R. XXIV, 1980, nr 6, s. 1 - 30. R. XXV, 1981, nr 1 - 2, s. 113 - 138.

¹²⁶ J. Maternicki, *Historiografia polska XX wieku*. Cz. I Lata 1900 - 1918, Wrocław 1982.

¹²⁷ J. Topolski, *O nowy model historii. Jan Rutkowski (1886 - 1949)*, Warszawa 1986.

¹²⁸ *Środowiska historyczne II Rzeczypospolitej. Materiały z konferencji naukowych w Krakowie i Lublinie 1984 i 1985*, pod red. J. Maternickiego, Warszawa 1986.

¹²⁹ S. S. Nicieja, *Adam Próchnik. Historyk — polityk — publicysta*, Warszawa 1936

¹³⁰ A. F. Grabski, *Zygmunt Wojciechowski i historia macierzystych ziem Polski*, [w:] Z. Wojciechowski, *Zygmunt Stary (1506 - 1548)*, Warszawa 1979, s. 5 - 69. Przewodnik [w:] A. F. Grabski, *Perspektywy przeszłości*, s. 445 - 530.

¹³¹ Por. J. Maternicki, *Władysław Konopczyński, jego miejsce i rola w życiu krakowskiego środowiska historycznego w latach 1918 - 1939*, „Przegl. Humanistyczny”, R. XXIX, 1985, nr 3 - 4, s. 91 - 125; tenże, *Władysław Konopczyński i jego synteza dziejów Polski nowożytnej*, [w:] W. Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, T. I. Wyd. drugie krajowe uzupełnione, Warszawa 1986, s. 5 - 61; tenże, *A Postulate for an Integral Image of National History in Polish Historiography in the Years 1918 - 1939*, „Dialectics and Humanism”, 1980, nr 1, s. 47 - 66.

¹³² Por. J. Serczyk, *Powszechne zjazdy historyków polskich i ich rola w przemianach nauki historycznej w Polsce*, „Przegl. Humanistyczny”, R. XXV, 1981, nr 4, s. 1 - 11; tenże, *Gdańskie czasopismo historyczne „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtswereine” 1880 - 1941*. „Zapiski Hist.”, T. XLVII, 1982, z. 3, s. 23 - 43.

¹³³ H. Winnicka, *Tradycja a wizja Polski w publicystyce konspiracyjnej*, Warszawa 1980.

rze Szczecińskim po II wojnie Światowej pisała E. Nowakowska¹³⁴. Stanisław T. Bębenek, opierając się na prasie społeczno-kulturalnej, próbował opisać dokonywające się w tym czasie przemiany w myśleniu historycznym Polaków¹³⁵. Niewielką pracę na temat reorientacji polskiej myśli historycznej po II wojnie światowej ogłosił także J. Maternicki¹³⁶. Zwraca uwagę brak poważniejszych opracowań dotyczących dziejów polskiej nauki historycznej w ostatnich czterdziestu latach. Obszerniejszego opracowania doczekała się jedynie twórczość Władysława Czaplińskiego¹³⁷, ale nie jest to jeszcze monografia historiograficzna w pełnym tego słowa znaczeniu.

Polska historia historiografii preferuje prace monograficzne i przyczynkarskie. Brak jest niemal zupełnie opracowań syntetycznych, obejmujących jeżeli już nie całe dzieje historiografii polskiej, to przynajmniej dłuższe ich odcinki. Nie mamy w tej dziedzinie niczego nowego do odnotowania poza wspomnianą książką J. Maternickiego, poświęconą historiografii neoromantycznej i modernistycznej. Tylko częściowo brak ten rekompensuje wydany ostatnio tom szkiców poświęconych historykom warszawskim¹³⁸.

Pocieszającym natomiast zjawiskiem jest wzrost zainteresowania historiografią powszechną. Największy dorobek w tej dziedzinie ma Andrzej F. Grabski, który w imponującej rozmachem i erudycją książce pt. *Kształty historii* (Łódź 1985) zajął się m. in. koncepcjami Karla Lamprechta, Henri Berre'a, Luciena Fabvre'a, Marca Blocha, Fernanda Braudela i niektórych psychohistoryków.

Osobny esej poświęcił A. F. Grabski *Modelom historiografii współczesnej*¹³⁹. W tym kontekście wspomnieć należy o studium metodologicznym J. Pomorskiego, dotyczącym amerykańskiej „New Economic History”¹⁴⁰. Na pograniczu historii historiografii i metodologii historii znajduje się również rozprawa Tadeusza Buksińskiego zatytułowana *Problem obiektywności wiedzy historycznej. Dyskusje w historiografii amerykańskiej pierwszej połowy XX wieku* (Warszawa 1979). Obszerną i wartościową pracę na temat historiografii i ideologii historycznej imperialistycznej

¹³⁴ E. Nowakowska, *Kształtowanie się świadomości regionalnej na Pomorzu Szczecińskim*, Warszawa 1980.

¹³⁵ S. T. Bębenek, *Myślenie o przeszłości*, Warszawa 1981.

¹³⁶ J. Maternicki, *Reorientacja polskiej myśli historycznej w latach 1944 - 1954 i jej wpływ na świadomość społeczną. Próba rekonesansu*, [w:] tegoż, *Kultura historyczna dawna i współczesna*, s. 257 - 288.

¹³⁷ Władysław Czapliński jako uczonej i wychowawca, Wrocław 1984. Na książkę te złożyły się m. in. artykuły A. Galosa i K. Matwiejowskiego, K. Orzechowskiego, J. Seredyki i in.

¹³⁸ *Historycy warszawscy ostatnich dwóch stuleci*, pod red. A. Głęysztory, J. Maternickiego i H. Samsonowicza, Warszawa 1986.

¹³⁹ A. F. Grabski, *Modele historiografii współczesnej*, „Przegl. Humanistyczny”, R. XXV, 1981, nr 4, s. 33 - 49. Przedruk: *Kształty historii*, s. 101 - 126.

¹⁴⁰ J. Pomorski, *Paradygmat „New Economic History”. Studium z teorii rozwoju nauki historycznej*, Lublin 1985.

nych Niemiec ogłosił H. Olszewski¹⁴¹. Wywołała ona ożywioną dyskusję (wypowiedzi M. Jaskólskiego, J. Maternickiego, J. Serczyka), w toku której starano się sprecyzować pojęcie „ideologia historyczna”. Bardziej już tradycyjny charakter mają książki Zbigniewa Wielgosza i Tomasza Schramma¹⁴². Pierwszy omówił rozwój badań historyków polskich i niemieckich nad dziejami Nowej Marchii, natomiast drugi zajął się poglądami autorów francuskich na genezę I wojny światowej. J. Serczyk przygotował polską edycję pierwszej części książki Hansa Schleiera, *Die bürgerliche deutsche Geschichtsschreibung der Weimarer Republik* (1975)¹⁴³, S. Wiśniewski zaś zajął się twórczością znanego badacza epoki napoleońskiej, wybitnego historyka radzieckiego — Eugeniusza Tarle¹⁴⁴. W sumie dorobek dość pokaźny, świadczący o tym, że polska historia historiografii zaczyna coraz śmiało wychodzić poza opłotki ojczyście.

Dziejami myśli, ideologii, świadomości i kultury historycznej zajmują się przedstawiciele różnych dyscyplin historycznych, a zwłaszcza badacze dziejów myśli politycznej i — rzecz jasna — dydaktycy historii. Przypomnieć tu przede wszystkim należy prace Michała Jaskólskiego, Mariana Orzechowskiego i Stanisława Ciesielskiego, poświęcone ideologiom historycznym różnych partii i ruchów politycznych¹⁴⁵. Problematyce szkolnej edukacji historycznej osobne książki poświęcili J. Maternicki, Barbara Jakubowska oraz Hanna Konopka, Andrzej Stępnik i Hanna Wójcik-Łagan¹⁴⁶. Nowe wartościowe przyczynki z tego zakresu ogłosili również T. Słowikowski, C. Majorek i W. Górczyński.

Podane wyżej fakty mają wymowę dość jednoznaczną. Polska historia historiografii weszła w ostatnich latach w okres przyspieszonego rozwoju. Corocznie ukazuje się z tego zakresu 5-10 książek, 30-40 rozpraw i artykułów, a także wiele drobnych publikacji. Nie liczymy tu przeglądów badań i nekrologów, które z właściwie pojętą historią historiografii niewiele na ogół mają wspólnego. Historia historiografii okrępe-

¹⁴¹ H. Olszewski, *Nauka historii w upadku. Studium o historiografii i ideologii historycznej w imperialistycznych Niemczech*, Warszawa 1982.

¹⁴² Z. Wielgosz, *Nowa Marchia w historiografii niemieckiej i polskiej*, Poznań 1980; T. Schramm, *Historycy francuscy o genezie Wielkiej Wojny*, Poznań 1984

¹⁴³ H. Schleier, *Burżuazyjna historiografia w Niemczech weimarskich*, Warszawa 1985.

¹⁴⁴ S. Wiśniewski, *Eugeniusz Tarle badacz epoki napoleońskiej*, Warszawa 1983.

¹⁴⁵ M. Jaskólski, *Historia-naród-państwo. Zarys syntezy myśli politycznej konserwatystów krakowskich w latach 1866-1934*, Kraków 1981; M. Orzechowski, *Rewolucja-socjalizm-tradycje. Przeszołość narodowa i tradycje w myśli politycznej rewolucyjnego nurtu polskiego ruchu robotniczego*. Wyd. 2, rozszerzone, Warszawa 1984; S. Ciesielski, *Niepodległość i socjalizm. Tradycja w myśli politycznej polskiego ruchu socjalistycznego w latach 1939-1948*, Warszawa 1986. W tym kontekście wspomnieć również należy o rozprawie H. Winnickiej, *Socjaliści wobec obchodów setnej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja i wybuchu powstania kościuszkowskiego*, [w:] *Edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX w.*, s. 317-354.

¹⁴⁶ J. Maternicki, *Polska dydaktyka historii 1918-1939. Materiały i komentarze*, Warszawa 1978; B. Jakubowska, *Przeobrażenia szkolnej edukacji historycznej w Polsce 1944-1956*, Warszawa 1986; H. Konopka, A. Stępnik, H. Wójcik-Łagan, *Problemy edukacji historycznej i obywatelskiej młodzieży w latach 1918-1939*, Warszawa 1986.

ła na tyle, iż zdolna jest do reprodukcji kadr badawczych. Dotyczy to, oczywiście, niektórych tylko ośrodków naukowych: liczba specjalistów w tej dziedzinie nie jest duża i nie może zaspokoić potrzeb wszystkich szkół wyższych.

Badania te rozwijały się w ostatnim dwudziestoleciu w sposób raczej żywołowy. Stąd utrzymywanie się wielu luk, czasami bardzo poważnych. Widzimy pilną potrzebę koordynacji wysiłków w tej dziedzinie. Mam tu, oczywiście, na myśli historię historiografii o szerokim programie badawczym, nie ograniczającą się tylko do dziejów nauki historycznej, ale wkraczającą śmiało — odważniej niż dotychczas — na rozległe obszary kultury historycznej, zdolną do penetrowania szerokiego pogranicza historiografii i literatury, a także sztuk plastycznych, filozofii, polityki itp. Historia historiografii, tropiąca wszelkie ślady myślenia historycznego, niezależnie od charakteru ich formy zewnętrznej, umiejąca dostrzec w nich odbicie czasów dawnych i współczesnych, a także podstawę do działań przyszłych, ukazująca aktywną rolę świadomości historycznej w procesie przemian, powinna odgrywać coraz większą rolę w integracji nauk o kulturze i świadomości społecznej. Jest to także dziedziną badań o istotnych walorach teoretycznych, mogąca waleńie przyczynić się do pogłębienia samowiedzy metodologicznej historyków. Jednym z warunków dobrego wypełnienia tych wszystkich zadań jest pogłębienie marksistowskiej metodologii badań historiograficznych, podjęcie systematycznych studiów nad kulturą historyczną innych krajów, a także badań porównawczych. Ważne jest też integrowanie badań historiograficznych z takimi dziedzinami, jak metodologia historii, historia nauki i techniki, historia myśli społecznej, socjologia, etnografia, historia literatury, historia sztuki, dydaktyka historii, co zapewnić może wzbogacenie nie tylko problematyki, ale i metod badawczych. W końcu upomnieć się należy o zapewnienie należytego miejsca historii historiografii w planach studiów historycznych i programach działalności naszych czasopism i wydawnictw naukowych.